

PAWEŁ GRICEWICZ
Wilno

ZADANIA SĘDZIEGO KOŚCIELNEGO W SPRAWACH O NIEWAŻNOŚĆ MAŁŻEŃSTWA

I. POJĘCIE SĘDZIEGO

Na pełne określenie pojęcia „sędzia kościelny” składa się zarówno znaczenie etymologiczne łacińskiego określenia *iudex* oraz polskiego określenia „sędzia”, jak i specyficzne uwarunkowania funkcji sędziego we wspólnocie Kościoła. Termin łaciński *iudex* po polsku zawsze jest oddawany określeniem „sędzia”. Termin ten ma w języku polskim następujące znaczenia: sędzia, osoba wyrokująca, rozjemca, krytyk¹. Jako etymologiczną podstawę terminu *iudex* można wskazać łaciński czasownik *dico*, który jako podstawowe znaczenia w języku polskim ma: głosić jako rzecz pewną, pokazywać, wskazywać, oznaczać, wyrażać, wygłaszać, oświadczać². Każde z tych znaczeń ma w sobie element osobistej pewności moralnej osoby wygłaszającej swój pogląd. Wśród tych znaczeń wskazuje się także wyrażenie *ius dicere* w ogólnym znaczeniu „wymierzać sprawiedliwość”³. Od złożenia *ius dicere* najprawdopodobniej pochodzi czasownik *iudico*, od którego dopiero utworzony został termin *iudex*. Na określenie słowa *iudico* przywołuje się w języku polskim następujące terminy: sądzić, wyrokować, sędownie orzekać, rozstrzygać, skazywać, osądzać, karać, sądzić na czyjąś korzyść, przyznać komuś prawo.

¹ A. J o u g a n, *Słownik kościelny łacińsko-polski*, Warszawa 1992, s. 367. Por. też: K. K u m a n i e c k i, *Słownik łacińsko-polski. Według słownika Hermana Mengego i Henryka Kopii*. Warszawa 1981, s. 281.

² J o u g a n, dz. cyt., s. 131; K u m a n i e c k i, dz. cyt., s. 160.

³ K u m a n i e c k i, dz. cyt., s. 160.

myśleć, sądzić, mniemać, przypuszczać, oceniać, szacować, uznać kogoś za ..., ogłosić kogoś ..., postanowić⁴.

Wszystkie powyższe określenia niosą z sobą, podobnie jak słowo *dico*, bardzo silnie podkreślany element osobistej decyzji osoby orzekającej, w tym przypadku jednak decyzji rozumianej jako oświadczenie woli podejmowane na czyjąś rzecz, a nawet ustanawiającej prawo dla kogoś, decyzji kończącej jakąś dyskusję, jakąś wątpliwość. Opierając się na powyższych określeniach można wskazać pewne elementy podstawowe, konstytutywne pojęcia *iudex*. Jest to osoba rozstrzygająca jakąś wątpliwość lub spór, opierając się na własnym, osobiście ukształtowanym rozumieniu rzeczy, własnej opinii. Ta opinia staje się wiążąca dla proszących o nią.

Pomocą w pełnym zrozumieniu terminu *iudex* może się stać także łacińskie określenie *iudicium*, którego znaczenia są ściśle związane z zakresem pojęcia *iudex*. Termin *iudicium* tłumaczy się następującymi określeniami: sąd, sądowe badanie, rozprawa sądowa, śledztwo sądowe, budynek sądowy, kolegium sędziów, trybunał sądowy w prawie kościelnym, miejsce sądu, orzeczenie prawne, wyrok sędziowski, sąd, zdanie, mniemanie, namysł, zastanowienie się, zdolność właściwego sądenia, przenikliwość, bystrość, (dobry) smak, osądzenie, skazanie, potępienie⁵.

Analizując z kolei polski termin „sąd”, należy przywołać następujące jego znaczenia: wyrok, orzeczenie, państwowy organ wymiaru sprawiedliwości, trybunał, przeprowadzenie rozprawy sądowej, sądenie, rozprawa sądowa, proces, gmach będący siedzibą trybunału, zdanie, opinia o czymś, ocena czegoś, pogląd, przekonanie, logiczne znaczenie zdania oznajmującego lub to zdanie⁶. Warto dla porównania przytoczyć jeszcze słownikowe określenie polskiego słowa „sądzić”, które oznacza: rozpatrywać (w sądzie) czyjeś postępowanie w celu wydania wyroku, decydować o czyjejsz winie lub niewinności, sprawować władzę sądowniczą, wydawać sąd o kimś, o czymś, oceniać, osądzać, żywić przeświadczenie, być zdania, uważać, przypuszczać, mniemać, przyznawać coś komuś, przyznawać dla kogoś (znaczenie przestarzałe)⁷.

Poszczególne elementy przywołanych wyżej terminów jeszcze jaśniej się ukazują w kontekście polskiego znaczenia słów utworzonych od słowa „sądzić” przez dodanie odpowiedniego przedrostka. Wszystkie te terminy są ze

⁴ J o u g a n, dz. cyt., s. 368; K u m a n i e c k i, dz. cyt., s. 282.

⁵ J o u g a n, dz. cyt., s. 368; K u m a n i e c k i, dz. cyt., s. 281-282.

⁶ Zob. A. B r ü c k n e r, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa 1985, s. 483; M. S z y m c z a k, *Słownik języka polskiego*, t. III, Warszawa 1985, s. 183.

⁷ S z y m c z a k, dz. cyt., t. III, s. 183.

sobą spokrewnione, gdyż nie tylko mają podobne brzmienie, ale są rzeczywiście ściśle związane z czynnościami sędziego. Dla przykładu można spojrzeć na określenia: osądzić, osąd, rozsądzić, zasądzić. „Osądzić” znaczy: rozpatrywać sprawę i wydać wyrok, skazać kogoś wyrokiem sądu⁸. „Osąd” jest to: ocena, sąd, wyrok, wydanie sądów lub opinii o czymś, o kimś⁹. „Rozsądzić coś” oznacza: wydać sąd, opinię w jakiejś sprawie po rozważeniu argumentów przeciwnych stron, rozstrzygnąć¹⁰. Z kolei „zasądzić” oznacza: wyznaczyć, przyznać coś wyrokiem sądowym, przysądzić lub sądząc uznać kogoś winnym, skazać kogoś wyrokiem sądowym¹¹.

Ze wszystkich powyższych pojęć ukazuje się pewna cecha wspólna dla każdego z nich. Tą wspólną cechą jest rozstrzygnięcie w umyśle człowieka pewnej wątpliwości. Owo rozstrzygnięcie powoduje, że wątpliwość zanika, a w jej miejsce pojawia się twierdzenie niewątpliwe, czyli pewne. Każde z tych rozstrzygnięć musi być poprzedzone w każdym przypadku gruntowną, uczciwą analizą wszystkich argumentów za i przeciw. To rozstrzygnięcie jest więc szczególną decyzją, szczególnym wyborem, aktem woli, dokonany przez człowieka, który na podstawie analizy argumentów twierdzenie wątpliwe zastępuje twierdzeniem pewnym. Tylko poprzedzenie takiej decyzji gruntowną analizą wszystkich argumentów powoduje, iż decyzja ta nabiera swoistej mocy, zależnie od okoliczności, w jakich została wydana. Jeżeli rozstrzygnięcie było podjęte wyłącznie na prywatny użytek jakiejś osoby, wtedy ma moc wyłącznie dla tej osoby, jeśli natomiast jest to rozstrzygnięcie podjęte przez osobę obdarzoną jakimś autorytetem w grupie społecznej (np. ojciec w rodzinie, dyrektor w przedsiębiorstwie itp.), a sprawa rozstrzygana dotyczy poszczególnych osób w tej grupie, wtedy rozstrzygnięcie ma moc dla całej tej grupy społecznej. Jeśli natomiast takie rozstrzygnięcie jest wydane przez osobę specjalnie ustanowioną w społeczności dla rozstrzygania sporów czy wątpliwości zgodnie z przepisami prawa oraz z własnym sumieniem, to taki osąd nabiera konkretnej mocy prawnej.

W każdym więc przypadku „sądzić” oznacza: wykonać czynność intelektualną polegającą najpierw na gruntownym rozważeniu wszystkich dostępnych i istotnych argumentów, a następnie na podjęciu osobistej decyzji na podstawie własnej wiedzy, doświadczenia, sumienia oraz przepisów prawa. Taka

⁸ Tamże, t. II, s. 547.

⁹ Tamże.

¹⁰ Tamże, t. III, s. 117.

¹¹ Tamże, s. 956.

decyzja jest właśnie rozstrzygnięciem wątpliwości. W świetle powyższego pojęcie „sędzia” winno oznaczać funkcję w społeczności, urząd, którego istotnym zadaniem jest podejmować przedkładane mu wątpliwości, przeprowadzać ich pełne wyjaśnienie z zachowaniem przepisów prawa wydanych w tym celu i rozstrzygać te wątpliwości.

Podsumowując powyższe analizy można stwierdzić, że zarówno termin łaciński *iudex*, jak i polski termin „sąd”, „sądzić” zawierają w sobie następujące zasadnicze elementy:

- element postępowania, czyli pewien ciąg czynności polegający na rozpatrywaniu jakiejś wątpliwości, gromadzeniu argumentów, w tym w czasie rozprawy sądowej;
- element osobistego rozważania, namyślenia się, analizowania przedłożonych argumentów;
- element osobistej decyzji sędziego, czyli akt woli osoby upoważnionej do jego wydania bądź z urzędu (w trybunale), bądź na wniosek zainteresowanych;
- element skutków formalno-prawnych, jeżeli decyzja jest wydana na mocy urzędu pełnionego w trybunale.

Na potwierdzenie powyższego wniosku warto przytoczyć opinię M. Szymczaka, według którego sędzia jest to „funkcjonariusz publiczny zawodowo lub niezawodowo sądzący sprawy i wymierzający sprawiedliwość. może być mianowany lub wybierany. W Polsce sędziowie są powoływani, niezawisli i podlegają tylko ustawom”¹².

II. URZĄD SĘDZIEGO KOŚCIELNEGO

Przechodząc do określenia pojęcia „sędzia kościelny”, warto zaznaczyć, że w Kodeksie Prawa Kanonicznego nie znajdujemy bezpośrednio podanej definicji tego urzędu. Można tylko na podstawie niektórych kanonów wskazać na jego konieczne przymioty. Dlatego aby to pojęcia jednoznacznie określić, należy sięgnąć do opinii kanonistów. Poniżej uwzględnione zostaną cztery opinie, które wydają się wystarczająco reprezentatywne.

Według M. Conte a Coronaty sędzia kościelny jest to kapłan nienaruszonej sławy, biegły w prawie kanonicznym, wybrany przez biskupa do wykonywania jego władzy w rozsądzaniu sporów między wiernymi. Definicja w zasa-

¹² Tamże, s. 203.

dzie jest przywołaniem normy prawa kanonicznego¹³. Definicja ta uwzględnia wszystkie istotne zadania sędziego oraz wytycza jego przymioty konieczne dla właściwej realizacji stawianych mu zadań. Podkreślić należy, iż wymagana była biegłość w prawie, udział sędziego we władzy biskupa, czyli działanie mocą powierzonego urzędu, oraz istotne zadanie: rozstrzygnięcie sporów wprowadzonych do sądu kościelnego.

F. Roberti z kolei wskazuje na dwa istotne elementy pojęcia sędziego kościelnego, stwierdzając, że jest to osoba, która po pierwsze rozpoznaje lub prowadzi sprawę, a po drugie wydaje wyrok w tej sprawie¹⁴.

Według T. Pawluka sędzia kościelny „jest rzecznikiem prawa kościelnego, pojętego teologicznie, a nie tylko formalnie”¹⁵. Autor podkreśla także, że w działaniu sędziego powinna się przejawiać tendencja Kościoła do rozstrzygania sporów w duchu miłości. Sędzia powinien sobie przede wszystkim zdawać sprawę z duszpasterskiego charakteru swego urzędu¹⁶. Sędzia jawi się tutaj jako interpretator, „wyjaśniacz” prawa kościelnego lub jako „głos” prawa kościelnego. Akcent położony na teologiczne, a nie formalne rozumienie prawa może oznaczać, iż według T. Pawluka sędzia kościelny wypowiada się nie tyle na podstawie brzmienia przepisów, lecz bardziej opierając się na istotnej treści, czyli duchu prawa.

Według T. Pieronka sędzia „jest to osoba urzędowa, obdarzona kościelną jurysdykcją do rozpatrywania i rozstrzygania sporów, zgodnie z przepisami prawa”¹⁷. Podstawowym elementem tej definicji jest wskazanie, że sędzia jest osobą działającą na mocy powierzonego jej urzędu, który piastuje dla publicznego dobra Kościoła. Ponadto autor wskazuje, że sędzia jest obdarzony kościelną jurysdykcją, czyli władzą sądową zakresu zewnętrznego. Sędzia wyrokuje więc przede wszystkim na podstawie tej władzy, czyli Autorytetem Kościoła, nie zaś na podstawie własnego, osobistego autorytetu. Następny element powyższej definicji, „do rozpatrywania i rozstrzygania sporów”, oznacza, iż jedynym zadaniem sędziego, a tylko łącznie rozpatrywanym, jest

¹³ Zob. CIC 1917, can. 1574: „In qualibet dioecesi presbyteri probatae vitae et in iure canonico periti, [...] eligantur ut potestate ab Episcopo delegata in litibus iudicandis partem habeant [...]”. Por. M. C o n t e a C o r o n a t a, *Compendium Iuris Canonici*, vol. I, Romae 1942, s. 214.

¹⁴ F. R o b e r t i, *De processibus*, t. I, Romae 1956, s. 1.

¹⁵ T. P a w l u k, *Kanoniczny proces małżeński*, Warszawa 1973, s. 41.

¹⁶ Tamże, s. 42.

¹⁷ T. P i e r o n e k, *Normy ogólne kanonicznego procesu sądowego*, Warszawa 1970, s. 89.

aplikowanie obowiązującego prawo do konkretnego przypadku tak w aspekcie jego sądowego rozpatrywania, jak i rozstrzygnięcia.

Według definicji T. Pieronka sędzia rozpatruje i rozstrzyga spory „zgodnie z przepisami prawa”. Określenie to odnosi się tu więc prawdopodobnie zarówno do elementu rozpatrywania sporu, jak i do elementu rozstrzygnięcia sporu. Rozpatrywanie sporu zgodnie z przepisami prawa winno oznaczać zachowanie wszystkich przepisów prawa dotyczących sposobu postępowania przez sędziego, a szczególnie gromadzenia dowodów przez sędziego. Natomiast rozstrzygnięcie zgodnie z przepisami prawa może oznaczać, iż przy podejmowanej decyzji sędzia opiera się wyłącznie na przepisach prawa. Oczywiście jest rzeczą, że przepisy prawa są chyba najważniejszą przesłanką przy sędziowskim rozstrzygnięciu. Wydaje się jednak, iż definicja T. Pieronka nie uwzględnia pozostałych przesłanek, do których sędzia kościelny może się odwoływać w swoich rozstrzygnięciach, a mianowicie: wiedza, doświadczenia i własne sumienie.

Obecny Kodeks Prawa Kanonicznego zachowuje wszystkie dotychczasowe elementy pojęcia urzędu sędziego kościelnego, stwierdzając, że zasadniczo władza sędziowska przynależy do biskupa diecezjalnego¹⁸, który do jej wykonywania ustanawia wikariusza sądowego¹⁹ oraz sędziów diecezjalnych, którymi powinni być duchowni, a wyjątkowo także świeccy, nienaruszonej sławy oraz nie tylko biegli, lecz posiadający także fachowe specjalistyczne wykształcenie w zakresie prawa kanonicznego, zakończone doktoratem lub przynajmniej licencjatem²⁰.

Powyższe definicje i określenia przywołują wszystkie zasadnicze elementy pojęcia sędziego, aplikując je do realiów sądownictwa kościelnego. Podsumowując można więc stwierdzić, że urząd sędziego kościelnego jest to urząd publiczny ustanowiony prawem kościelnym dla wykonywania władzy sądowniczej, z natury rzeczy przynależnej biskupom diecezjalnym. Istotnym zadaniem tego urzędu jest rozpatrywanie, czyli wyjaśnianie spraw wnoszonych do trybunału kościelnego zgodnie z prawem oraz rozstrzygnięcie tych spraw, czyli wydawanie decyzji sędziowskich na podstawie zarówno odpowiednich przepisów prawa, jak też na podstawie wiedzy oraz sumienia sędziego. Wydaje się rzeczą oczywistą, że z samej natury tego urzędu, nie mogą pełnić tej funkcji

¹⁸ CIC 1983, can. 1419.

¹⁹ CIC 1983, can. 1420 § 1-2.

²⁰ CIC 1983, can. 1421.

osoby, które nie przyjęły sakramentu chrztu św. oraz osoby nie posiadające używania rozumu.

Podsumowując powyższe analizy można stwierdzić, że sędzia kościelny jest to wierny, duchowny, a wyjątkowo także świecki, posiadający fachowe wykształcenie w zakresie prawa kanonicznego, cieszący się nienaruszoną sławą, któremu decyzją biskupa diecezjalnego powierzony został zgodnie z prawem urząd sędziego diecezjalnego, czyli zadanie zgodnego z prawem rozpatrywania spraw sądowych i rozstrzygnięcia sporów zgodnie z przepisami prawa, własną wiedzą fachową, doświadczeniem i sumieniem oraz wynikający z tego urzędu współudział w kościelnej władzy rządzenia w zakresie sądownictwa.

Literatura stosuje wiele terminów na określenie różnych funkcji sędziowskich. W ślad za tymi terminami wprowadzane były podziały urzędu sędziego. Większość z nich straciła aktualność w momencie wejścia w życie obecnego Kodeksu. Aktualne jest jednak rozróżnienie sędziów ze względu na źródło pochodzenia władzy sędziowskiej. Można tu mówić o sędziach posiadających władzę z prawa Bożego i z prawa kościelnego. Z prawa Bożego mają władzę sądenia Biskup Rzymski oraz biskupi diecezjalni, z prawa kościelnego pozostali sędziowie. Z kolei z racji kolejności w rozpoznawaniu tej samej sprawy można mówić o sędziach pierwszej, drugiej oraz trzeciej instancji.

Zgodnie z obecnym prawem można natomiast wskazać wśród przepisów procesowych wiele funkcji, koniecznych lub możliwych do pełnienia w czasie procesu, które aczkolwiek związane w istocie sposób z zadaniem sędziego, nie są jednak tożsame z tym urzędem:

a) p r z e w o d n i c z ą c y t r y b u n a ł u – jest nim z zasady oficjał lub wiceoficjał, a gdy to jest niemożliwe (np. w sytuacji wykluczenia ich przez stronę) – jeden z sędziów wyznaczony przez biskupa. W trybunale kolegiálním jest to pierwszy sędzia w zespole, a, trybunale jednoosobowym sędzia *ipso facto* pełni funkcję przewodniczącego²¹:

b) r e l a t o r, czyli p o n e n s – do niego należy referowanie sprawy w czasie dyskusji sędziów oraz redagowanie pełnego tekstu wyroku²²;

c) a u d y t o r – jest to osoba wyznaczona przez przewodniczącego trybunału do zgromadzenia wszystkich lub niektórych dowodów. Do tego

²¹ Por. CIC 1983, can. 1426, § 2.

²² CIC 1983, can. 1429.

zadania przewodniczący wyznacza jednego z sędziów lub osobę specjalnie powołaną do tego zadania przez biskupa²³;

d) *d e l e g a t s ę d z i e g o* – jest to osoba, której sędzia powierza wykonanie określonej czynności zgodnie ze sposobem ustalonym przez sędziego.

III. PRZYMIOTY SĘDZIEGO KOŚCIELNEGO

Wcześniej przeprowadzone analizy wykazały, że zasadniczymi przymiotami sędziego kościelnego są: święcenia, specjalistyczne wykształcenie w zakresie prawa kanonicznego, nienaruszona sława, zgodne z prawem powierzenie urzędu sędziego diecezjalnego.

Pośród powyższych przymiotów należy odróżnić te, które określają osobiste cechy sędziego. Należy do nich wykształcenie i nienaruszona sława²⁴. Druga grupa to przymioty związane z funkcjami powierzonymi przez władzę kościelną. Tu można wskazać zarówno święcenia, jak i zgodne z prawem powierzenie urzędu sędziego kościelnego. Biskup diecezjalny winien przed powierzeniem urzędu sędziego stwierdzić, czy kandydat posiada wymagane prawem przymioty osobiste. Dopiero stwierdzenie ich istnienia uprawnia biskupa do powierzenia urzędu.

Tu można jednak postawić pytanie: jakie byłyby ewentualne skutki powierzenia urzędu sędziego osobie nie posiadającej przymiotów osobistych, to znaczy wykształcenia i nienaruszonej sławy? Kodeks nie wskazuje ani skutku uniezdalniającego, ani skutku unieważniającego taką decyzję²⁵. Powierzenie więc urzędu sędziego osobie, która nie posiada odpowiedniego wykształcenia, wydaje się być ważne i jeżeli biskup diecezjalny uzna, że jakaś okoliczność, np. brak innych kandydatów, przynagła go do takiego powierzenia, osoba ta może pełnić ważnie swój urząd od momentu powierzenia. Ewentualną konsekwencją, którą biskup diecezjalny musi jednak uwzględnić przed dokonaniem powierzenia, jest błędne rozumienie przez sędziego przepisów prawa dotyczących sposobu prowadzenia spraw sądowych i zasad wyrokowania lub wręcz ignorancja w tym zakresie. Obie te sytuacje mogą w dalszej konsekwencji rzutować nie tylko na sprawiedliwość, lecz wręcz na ważność wyroków.

²³ CIC 1983, can. 1428.

²⁴ A. D z i ę g a, *Strony sporu w kanonicznym procesie o nieważność małżeństwa*, Warszawa 1994, s. 17.

²⁵ Por. CIC 1983, can. 10.

Powierzenie urzędu sędziego osobie nie posiadającej nienaruszonej sławy także nie powoduje nieważności działania, może jednak w dalszej konsekwencji doprowadzić do stroniczych decyzji sędziego, co zdecydowanie sprzeciwia się samej istocie posługi trybunałów kościelnych.

Z całym przekonaniem należy więc potwierdzić, że przymioty osobiste kandydata na sędziego, do których należy wykształcenie oraz nienaruszona sława, winny być skrupulatnie badane przed powierzeniem urzędu. Wydaje się, że tylko najważniejsze przyczyny mogą usprawiedliwiać decyzje władzy kościelnej przeciwne zasadzie kodeksowej, a w takim przypadku należałoby występować do Stolicy Apostolskiej o dyspensę od tych wymogów²⁶.

Drugą grupą przymiotów sędziego kościelnego jest posiadanie święceń oraz zgodne z prawem powierzenie. Kwestia konieczności powierzenia urzędu do ważności jego wykonywania nie ulega w zasadzie żadnej wątpliwości, gdyż zgodnie z przepisami ogólnymi żadnego urzędu kościelnego nie można ważnie otrzymać bez kanonicznego powierzenia²⁷. Jakikolwiek działanie w ramach urzędu sędziego nie poprzedzone ważnym powierzeniem jest więc z mocy samego prawa nieważne.

Ciekawsze wydaje się zagadnienie wymogu posiadania święceń przez kandydata do ważności samego powierzenia urzędu sędziego. Zgodnie z przepisami Kodeksu sędziowie powinni być duchownymi²⁸. Wymogowi temu czyni zadość przyjęcie święceń diakonatu²⁹. Nie są więc konieczne święcenia prezbiteratu ani biskupstwa. Nie ma też różnicy, czy kandydat na urząd sędziego otrzymał święcenia diakonatu jako etap do święceń prezbiteratu, czy też przyjął po odpowiedniej formacji tzw. stały diakonat. Podkreślić jednak należy, że wymóg święceń nie jest, zgodnie z kanonem 1421 § 1, wymagany do ważności powierzenia. Wydaje się, że powierzenie przez biskupa diecezjalnego urzędu sędziego kościelnego osobie nie posiadającej święceń samo w sobie byłoby ważne i uprawniałoby tę osobę do ważnego prowadzenia i rozstrzygania spraw. Kanon 1421 § 2 daje możliwość udzielenia przez właściwą Konferencję Episkopatu zezwolenia, by tam gdzie nie ma możliwości ustanowienia kolegium sędziowskiego z sędziów duchownych, powierzać funkcję sędziego także nieduchownym, by jednego z nich dołączać do dwóch sędziów duchownych celem ukonstytuowania kolegium. W tym przepi-

²⁶ Por. CIC 1983, can. 87.

²⁷ CIC 1983, can. 146: „Officium ecclesiasticum sine provisione canonica valide obtinere nequit”.

²⁸ CIC 1983, can. 1421, § 1: „[...] qui sint clerici”.

²⁹ Por. CIC 1983, can. 266, § 1: „Per receptum diaconatum aliquis fit clericus [...]”.

się nie ma jednak także klauzuli nieważności powierzenia bez takiego zezwolenia.

Podsumowując należy stwierdzić, że nominacja sędziego należy do biskupa diecezjalnego i on wcześniej musi zdecydować, czy urząd ma być powierzony oraz czy kandydat spełnia stawiane prawem wymogi. W praktyce wolą Kościoła jest, by urząd sędziów był powierzany odpowiednio przygotowanym biskupom, prezbiterom lub diakonom, o ile nie popadli w kary kościelne³⁰. Jeśli urząd sędziego powierzony jest osobie świeckiej, osoba taka winna się odznaczać gorliwością w wierze, przykładowym życiem chrześcijańskim oraz odpowiednim wykształceniem. Powierzenie takie może się jednak dokonać tylko wyjątkowo, gdy Konferencja Episkopatu udzieli takiego zezwolenia. Wejście osoby świeckiej w skład kolegium sędziowskiego jest uwarunkowane trzema okolicznościami: niemożnością powołania do tego kolegium trzech sędziów duchownych, posiadaniem odpowiednich kwalifikacji przez osobę świecką oraz udzieleniem przez Konferencję Episkopatu specjalnego zezwolenia na powierzenie świeckiemu urzędowi sędziego³¹. Konferencja Episkopatu musi ocenić, czy zachodzi taka konieczność oraz czy są osoby świeckie posiadające odpowiednie przymioty osobiste.

Sędzia nie będący duchownym, ustanowiony zgodnie z prawem, ma w kolegium sędziowskim identyczne prawa jak pozostali sędziowie w aspekcie rozstrzygania sporu. Ponieważ jednak jest wprowadzony tylko dla uzupełnienia kolegium, wydaje się, że nie może wypełniać w nim funkcji przewodniczącego, może natomiast pełnić funkcję relatora i audytora³².

Poza ogólnymi wymogami na urząd sędziego warto przywołać także dodatkowy wymóg ukończonych trzydziestu lat oraz wymóg święceń prezbiteratu, stawiany przez prawo kandydatom na urząd wikariusza sądowego, czyli oficyała, oraz pomocniczego wikariusza sądowego, czyli wiceoficyała³³. Pozostałe wymogi są te same jak na urząd sędziego diecezjalnego.

³⁰ P i e r o n e k, dz. cyt., s. 91.

³¹ Por. T. P a w l u k, *Kanoniczne sprawy małżeńskie w świetle posoborowego prawa procesowego*, Olsztyn 1973, s. 290.

³² CIC can. 1428, 1429. Por. też: P a w l u k, *Kanoniczne sprawy małżeńskie*, s. 291.

³³ CIC can. 1420, § 4: „Tum vicarius iudicialis tum vicarii iudiciales adiuncti esse debent sacerdotes [...] annos nati non minus triginta”.

IV. KOMPETENCJA SĘDZIEGO KOŚCIELNEGO W SPRAWACH MAŁŻEŃSKICH

Właściwość sędziego kościelnego, czyli kompetencja, to zakres jego działania jurysdykcyjnego. Trybunał kościelny, a wraz z trybunałem każdy sędzia zgodnie z prawem w nim ustanowiony, staje się właściwy do rozpoznawania i rozstrzygania określonej sprawy dzięki przyznanej jurysdykcji. Brak jurysdykcji nad daną sprawą stanowi o niewłaściwości sądu³⁴.

Jurysdykcję trybunałów kościelnych nad małżeństwem ustala ogólna zasada, że sprawy małżeńskie ochrzczonych należą do sędziego kościelnego³⁵. Prawo to otrzymał Kościół od swego Założyciela³⁶. O istnieniu jurysdykcji sądu kościelnego nad sprawą małżeńską decyduje fakt ważnie przyjętego chrztu przez przynajmniej jedną ze stron³⁷. Każdy ważnie ochrzczony podlega jurysdykcji Kościoła, niezależnie od tego, czy uznaje tę przynależność³⁸.

Określenie kompetencji sądów kościelnych odnośnie do spraw o nieważność małżeństwa zostało dokonane przez prawodawcę na płaszczyźnie podmiotowej, terytorialnej i przedmiotowej. W związku z tym można mówić o właściwości sądowej osobowej, rzeczowej i miejscowej³⁹. Niżej przywołane ustalenia prawa kanonicznego precyzują poszczególne sytuacje zgodnie z każdym rodzajem właściwości.

– właściwość osobowa

Wszelkie sprawy małżeńskie osób, które sprawują najwyższą władzę w państwie, jak również ich dzieci oraz osób, którym konstytucyjnie przysługuje prawo bezpośredniego objęcia tej władzy podlegają sądowi samego Biskupa Rzymskiego⁴⁰. Każdy wierny zawsze i w każdej sprawie może odwołać się do Stolicy Apostolskiej⁴¹. W takim przypadku jurysdykcja niższego sędziego w odniesieniu do danej sprawy nie zostaje zawieszona

³⁴ P a w l u k, *Kanoniczny proces małżeński*, s. 26. por. t e n ż e. *Kanoniczne sprawy małżeńskie*, s. 280.

³⁵ CIC 1983, can. 1761, 1672.

³⁶ Szerzej na ten temat zob. P a w l u k, *Kanoniczne sprawy małżeńskie*, s. 281.

³⁷ CIC 1983, can. 1476, 1671.

³⁸ Por. CIC 1983, can. 11.

³⁹ P a w l u k, *Kanoniczny proces małżeński*, s. 26. Por. też: E. S z t a f r o w s k i, *Prawo kanoniczne w okresie*, t. II, s. 491.

⁴⁰ CIC 1983, can. 1405. Por. też: CIC 1917, can. 1962: P a w l u k, *Kanoniczny proces małżeński*, s. 26.

⁴¹ CIC 1983, can. 1417 § 1-2.

przez sam fakt wprowadzenia sprawy, chyba że Stolica Apostolska przyjmie ją do prowadzenia i powiadomi o tym⁴². Kompetencja Roty Rzymskiej odnośnie do spraw o nieważność małżeństwa skierowanych do Stolicy Apostolskiej rozciąga się również na sprawy między stroną katolicką i niekatolicką⁴³.

– właściwość rzeczowa

Kodeks stwierdza, że sprawy małżeńskie ochrzczonych należą, na podstawie prawa własnego, do sędziego kościelnego⁴⁴. Natomiast sprawy dotyczące czysto cywilnych skutków małżeństwa należą do władzy świeckiej, chyba, że prawo partykularne stanowi, że jeśli te sprawy są traktowane wpadkowo i dodatkowo, mogą być rozpatrywane i rozstrzygane przez sędziego kościelnego⁴⁵.

– właściwość miejscowa

W sprawach małżeńskich, które nie są zarezerwowane Stolicy Apostolskiej, skargę o nieważność małżeństwa można wnosić do miejscowego trybunału, określonego na podstawie jednego z poniższych tytułów właściwości miejscowej⁴⁶. Właściwość miejscowa jest określana według miejsca zawarcia małżeństwa⁴⁷, według miejsca zamieszkania strony pozwanej, zgodnie z zasadą *actor sequitur forum rei*⁴⁸ oraz według miejsca stałego zamieszkania strony powodowej, jeżeli obie strony przebywają na terytorium tej samej Konferencji Episkopatu, a wikariusz sądowy strony pozwanej, po jej wysłuchaniu, wyraża na to zgodę⁴⁹. Właściwość tę można też określić według miejsca usytuowania większości środków dowodowych, jeżeli wyrazi na to zgodę wikariusz sądowy stałego miejsca zamieszkania strony pozwanej, który wcześniej powi-

⁴² CIC 1983, can. 1673.

⁴³ Norma ta została wprowadzona Konstytucją apostolską *Regimini* z 15 sierpnia 1967 r. Zob. AAS 59(1967), nr 109.

⁴⁴ CIC 1983, can. 1671.

⁴⁵ CIC 1983, can. 1672.

⁴⁶ Tytuł właściwości to podstawa formalno-prawna, na której podstawie stwierdza się, iż dany trybunał jest kompetentny w danej sprawie. Jeśli w odniesieniu do danej sprawy trybunał może wskazać taką podstawę, jest właściwy do jej rozpatrywania. Por. S z t a f r o w s k i, *Prawo kanoniczne w okresie*, t. II, s. 451.

⁴⁷ CIC 1983, can. 1411; 1673, pkt 1.

⁴⁸ CIC 1983, can. 1673, pkt 2.

⁴⁹ CIC 1983, can. 1673, pkt 3.

nien zapytać stronę pozwaną, czy nie żąda przeprowadzenia jakiegoś dowodu⁵⁰.

Jednoznaczne określenie właściwości sędziego jest kwestią ogromnie istotną, gdyż jest ściśle związane z powierzeniem mu władzy kościelnej nad daną sprawą małżeńską.

Przeprowadzone w niniejszym opracowaniu analizy wskazały, że istotą zadania sędziego w sprawach o nieważność małżeństwa jest rozpoznawanie oraz rozstrzyganie tych spraw. Wśród wszystkich decyzji podejmowanych przez sędziego podczas procesu jedne odnoszą się do rozstrzygnięcia sporu, inne mają charakter organizacyjny i dotyczą kierowania postępowaniem. W każdym jednak przypadku muszą być skrupulatnie zachowane odpowiednie przepisy prawa kanonicznego.

⁵⁰ CIC 1983, can. 1673, pkt 4.